

СТАТТІ
ТА ПОВІДОМЛЕННЯ

ЯКИХ КОЗАКІВ ДІТИ
НАВЧАЛИСЯ
В КИЄВО-МОГИЛЯНСЬКІЙ АКАДЕМІЇ?

Максим ЯРЕМЕНКО

На початку ХХ ст. до наукового обігу введено частину списків вихованців Могилянської академії, які, втім, і досі історики належно не використали. Наразі дослідники Київських Атен мають у своєму розпорядженні лише чотири більш-менш повні реєстри студентів з усіх станів за два століття функціонування «шкіл». Два з них - це перелік імен та прізвищ/прізвиськ. Аналіз такої інформації без додаткових вказівок хоча б на соціальну належність та проживання зафіксованих вихованців вельми невдячна справа. А от дві інші відомості - за 1736/1737 та 1737/1738 н.р. - надаються до глибшого вивчення, позаяк фіксують також станове та географічне походження, вік і характеристику успішності¹.

Разом з тим, повідомляючи про козацьких, ієрейських, міщанських тощо дітей, студентські реєстри не завжди деталізують їхнє місце всередині стану, себто, наприклад, син сотника чи протопопа може маркуватися так само, як і чадо рядового козака («син козацькій») чи священнослужителя («син священнической»). Оскільки могилянські викладачі не ставили на меті фіксувати у відомостях фамільне дерево своїх підопічних, то часто і зустрічаємо подібні випадки запису. Для прикладу, про «інфіміста» 1738 р. Мойсея Шаулу з Носівки Київського полку зазначено, що козацький син². Така реєстрація нічим не виокремлює сина бунчукового товариша з-поміж решти козацьких чад, хоча й мова не про простого представника стану. Аналогічно, до козацьких синів у реєстрі «інфімістів» того ж таки року віднесений Стефан Турнавіот

©Яременко М., 2010.

з Києва³ (дід майбутнього канцеляриста Генеральної військової канцелярії, а згодом ювеліра, був грецьким купцем, що переселився до міста у середині XVII ст.⁴). Роком раніше, у реєстрі 1737 р., про нього повідомлялося, натомість, що «сын бунчукового товарища»⁵. Таким чином, для повнішої презентації київських спудеїв, з'ясування більшого чи меншого ступеня їх «елітності», присутності в межах того чи іншого стану спудеїв із вищих за статусом родин слід спробувати дослідити представників кожного стану окремо, намагаючись «познайомитися» з усіма ними поіменно. На перший погляд здійснити пошук родин «студіозів» (а затим конкретизувати їхню соціальну значимість) принаймні для Гетьманщини та Слобожанщини, звідки походило 62% хлопців у 1737 р. та 74% у 1738 р.⁶, цілком можливо, адже до сьогодні збереглися поіменні фіксації обивателів усіх полків (і малоросійських, і слобідських) 1730-1740-х рр. Чи реальне і з яким ступенем успішності виявлення батьків-козаків київських вихованців у полкових ревізіях за допомогою тієї ідентифікації, що відображена у спудейських реєстрах - проблема, яку доведеться розв'язати перш, ніж приступати до з'ясування яких представників привілейованого стану Лівобережної України сини «заправлялися» науками у київських «латинських школах».

За прізвищевими назвами «студіозів» я спробував відшукати їхні сім'ї у ревізіях полків Гадяцького, Київського, Ніжинського, Переяславського, Полтавського, Прилуцького за 1737 р., Миргородського та Чернігівського за 1738 р., Лубенського за 1740 р. і невеликій частині ревізії Стародубського за 1743 р.⁷ Роки взято не випадково - була залучена переписна документація хронологічно якомога ближча до відомостей. Що ж до Слобожанщини, уродженці якої навчалися на той час у Києві (з Охтирського, Ізюмського, Сумського та Харківського полків), то їхні родини я спробував знайти у переписах 1732 р.⁸

Повнота ревізій адміністративно-територіальних одиниць Гетьманщини різна⁹. Перепис Київського полку украй лаконічний, тут переважно немає інформації про вільні двори (себто, звільнені від оподаткування старшинські, священицькі тощо), про посполитих та міщан Києва, а також відсутні окремі населені пункти, що належали до митрополичих маєтків (Трипілля тощо). Двори вільних «владельцов» не фіксуються окремо й у Чернігівській документації та частково у Ніжинській (як от у Ніжині, Глухові та Коропі). Переяславська ревізія, натомість, достатньо детальна: козаки та посполиті у ній поділені на статті за майновим станом, чого не спостерігаємо в усіх переписах. У ревізії Гадяцького полку немає інформації про двори духовенства та окремо взагалі не виділяються міщани. Найгірша ситуація з переписом Стародубського полку: за приблизно той самий час не вдалося виявити повної ревізії. Є лише документація Новгородської сотні 1740 р., однак без вільних дворів та відомостей про духовенство¹⁰. В іншій відомості тієї ж сотні за той самий рік інформація про вільні двори зафіксована¹¹, проте, зрештою, це не великий ганж, адже серед могилянських студентів 1737-1738 рр. значився лише

один посполитий зі згаданої території. Уривки стародубської ревізії 1743 р. так само містять відомості переважно про козаків, або винятково про посполитих (Новоміська сотня - лише посполиті, Шептаківська, Погарська-лише козаки)¹². Та все ж можна твердити, що наявні в моєму розпорядженні переписи населення Гетьманщини назагал цілком достатні для проведення планованого виявлення, хоча й у найкращому стані відомості про чинну старшину, рядових козаків та посполитих. Справді незадовільну ситуацію з пошуком однофамільців студентів у стародубських матеріалах, а також чернігівських, нівелює той факт, що зі згаданих територій походило 3-4% усіх київських вихованців (не лише козаків).

Пошук у полкових реєстрах батьків студентів із козацьких родин дозволив виявити частину однофамільців, однак усі випадки співпадіння назвиськ стосуються представників чинної старшини різного рівня, а також значкових, військових та бунчукових- товаришів-, за окремими вкрай поодинокими винятками дублювання прізвищевих назв у ієрархічно різних прошарках цього стану. Проблеми виникають тоді, коли слід вести пошук за патронімійним назвиськом (їх оговорюватиму далі). Якщо ж на урядницькій драбині місцерозташування було десь знизу, то прізвищева ідентифікація сина такого козака в академічному реєстрі могла дещо відрізнятись від батьківської, однак цілком упізнавано.

Якщо коротко підсумувати результати пошуків у ревізіях осіб із прізвищевими назвами, під якими зареєстрували у списках 1737 та 1738 рр. вихованців у Києво-Могилянській академії, то доведеться констатувати, що така робота має сенс лише для виявлення в її стінах представників вищих шаблів соціальної ієрархії. Такий висновок цілком очікуваний і зрозумілий з огляду на специфічний спосіб письмової фіксації «студіозів» та ідентифікації населення у ревізіях, що різнилися, а також відсутність для переважної більшості тогочасного населення родових прізвищ⁵³.

Перегляд ревізійної документації дозволяє зробити якомога повніші висновки про козацьких дітей-студентів, що не завжди вдається, шукаючи їхніх однофамільців у довідковій літературі, яка, як добре знають її користувачі, грішить більше чи менше пропусками та помилками. Разом з тим, довідники козацької еліти та старшини, найперше Модзалевського та Гаєцького, стали у нагоді при з'ясуванні окремих спірних ідентифікацій. Пошук батьків спудеїв з «проблемних» Київського, Стародубського, Чернігівського та Ніжинського полків здійснювався у відповідних томах багатій на факти праці Лазаревського «Описание Старой Малороссии»¹⁴, а також переліках бунчукових товаришів Гетьманщини у компуті 1734 р. і відомості 1736 р., значкових товаришів Ніжинського полку 1736 р.¹⁵, значкових товаришів Київського та Чернігівського полків 1735 р.¹⁶, старшини і значкових товаришів Ніжинського полку, відправлених у похід 1735 р.¹⁷, старшини і значкових Чернігівського полку від 5 травня 1737 р., які мали йти в похід¹⁸, старшини у присяжних списках Київського полку 1741 р.¹⁹

Попри те, що дослідників назагал не цікавило питання про присутність у стінах Київської академії представників привілейованих верств (зазвичай наголос робився якраз на всестановості), все ж окремі статистичні дані про старшинських дітей фігурували. Так, Микола Петров зазначав, що у 1737/1738 н. р. у «школах» навчалося 22 старшинських і 84 козацьких дітей²⁰. Професор не пояснив звідки взяв такі числа, адже у відомості згаданого року прямо сповіщалося про 15 вихованців із козаків вищого статусу. Вочевидь, дослідник за відомими прізвищами додатково ідентифікував кількох хлопців. Утім, історики частіше відштовхувалися від прямої інформації реєстрів, що, як буде показано нижче, дає дуже приблизне уявлення про наповнення Академії дітьми сильних світу.

Перш, ніж перейти до своїх міркувань з приводу «елітності» київського навчального закладу, зазначу, що ревізії допоможуть встановити статус батьків на час їх складання, себто тоді, коли хлопець починав «заправлятися» науками, він міг бути нижчим. Однак така помилка не є суттєвою, адже, як добре відомо, на той час козацтво було достатньо диференційоване, і кар'єрний зріст могли робити не всі представники стану.

Вочевидь, буде зайвим переобтяжувати текст детальними поясненнями функцій бунчукових, військових та значкових товаришів, повторенням урядницької ієрархії Гетьманщини та Слобожанщини - цим питанням присвячена не одна книжка²¹. Відтак зазначу, що значне військово товариство та урядників усіх рівнів я відніс до привілейованого козацтва. Що ж стосується рядових представників стану, то лишень зверну увагу, що його поділ у середині 1730-х рр. на виборних і підпомічників не завжди маркував економічний стан - у ревізіях різних полків не раз трапляються випадки, коли серед підпомічників були багатші домовласники, ніж серед виборних, що окремі посполиті переважали останніх своїми статками, і що, зрештою, самі виборні ділилися на кілька категорій (грунтові, середньогрунтові тощо). Найзаможніші з них ще продовжували слугувати джерелом кадрів для привілейованої частини козацтва, що, приміром, прослідковується на прикладі Полтавського полку. Попри те, що у згаданій адміністративно-територіальній одиниці вже у першій третині XVIII ст. на сотенному рівні старшина становила достатньо замкнену і маломобільну соціальну групу²², серед тамтешніх значкових товаришів, згідно з відомістю 1742 р., бачимо чимало вихідців не лише з родин заслужених рядових представників стану, а й одного посполитого, чий батько ходив у походи²³. Поодинокі випадки поповнення лав значкових простим козацтвом зустрічаються (наприклад, у Київському полку) і наприкінці 1770-і рр.²⁴ Певні труднощі з потрактуванням місця виборних у козацькому середовищі (тяжіння до старшинських кіл чи вкорінення серед рядових) матиму і я - такі випадки обговорюватимуться окремо.

У 1736/1737 н. р. у реєстр могилянських вихованців внесено 62 козаки, 55 із них походили з Гетьманщини, однак лише про п'ятьох зазначено, що походили

з родин привілейованих представників стану. Пошук у полкових ревізіях дозволяє збільшити це число (див. таблицю 1).

Таблиця 1.

Статус батьків вихованців із Гетьманщини²⁵

Статус	1737 р.	1738 р.
козацька син генерального судді	-	1
верхівка син полковника	-	1
син полкового судді	2	2
син полкового писаря	-	2
син бунчукового товариша	3	8
син військового товариша	1	-
син сотника	1	14
син колишнього сотника	1	-
син значкового товариша	2	7
син сотника, бунчукового чи значкового товаришів	-	1
син сотника чи бунчукового товариша	-	1
син сотника чи значкового товариша	1	1
син значкового чи знатного військового товаришів	-	1
городовий отаман	2	-
значкові чи верхівка рядового козацтва		
син значкового чи ґрунтового виборного	2	3
син значкового чи середнього рядового козака	-	2
син значкового чи виборного малоґрунтового	-	1
значкові чи козацька чернь		
син значкового чи убогого підпомічника	-	1
син колишнього сотника чи убогого козака	-	1
малоймовірна належність до помітного козацтва		
син курінного отамана	1	2
син військового канцеляриста	-	1
рядові син сотника чи «посполитого козака»	1	1
син убогого рядового козака	-	1
не виявлено	37	46
не вказано точне місце походження	-	1
Разом	55	98

Отож, за принагідними згадками у студентському реєстрі 1737 р. та даними полкових ревізій можемо встановити, що 9 осіб напевно належали до тієї чи тієї ніші привілейованого козацтва. Однак є частина студентів, статус батьків яких однозначно не встановлюється і про нього доведеться сказати детальніше. З цієї групи достатньо упевнено можна виділити представників козацької верхівки. Найперше до неї слід віднести студента Григорія Жуковського із Глинська Лубенського полку. За даними ревізії 1740 р. у цьому містечку таке іменування відсутнє серед рядового козацтва, зате його носила кілька сімей привілейова-

ного: глиняський сотник Олексій Жуковський, значкові товариші Павло, Іван, Яків Жуковські та удови Уляна Андрієва Жуковська, Ірина Петрова Жуковська та Ганна Василева Жуковська. Характер фіксації останніх - серед звільнених від податків домовласників, відразу після значкових товаришів перед городовим отаманом - однозначно вказує на те, що їхні покійні чоловіки, вочевидь, так само були значковими товаришами³⁰.

Є підстави запідозрити належність до козацької верхівки інших студентів - 21-літнього ритора Василя та 19-річного інфіміста Івана Зеленських із Зінькова. За ревізією Гадяцького полку 1737 р. у містечку під такою прізвиськовою назвою зафіксований Михайло Зеленський з сином Корнієм серед 33-х середніх козаків і вдів І Зіньківської сотні, які могли нести козацьку службу, себто у локальному соціальному середовищі батько та син вважалися не останніми людьми (окрім цієї групи серед рядового козацтва вище стояли лише 9 ґрунтових домовласників). Більше ніяких Зеленських у Зінькові не було³¹. Проте у спудейському реєстрі наступного 1738 р. записаний 22-річний ритор Василь «Зеленеєчки» з того ж таки населеного пункту (де, до речі, Зеленецькі не згадані), але як син значкового³². На думку, що ці два Василі - одна і та сама особа, наштовхує також опублікований, як вже згадувалося - за синодальним оригіналом, список 1738 р., де парубок фігурує як «Зеленський». Зрештою, серед старшини Гадяцького полку пізніше числився Іван Зеленський - хорунжий у 1756-1761 рр.³³, що, не виключено, якраз і стояв наприкінці 1730-х рр. лише на порозі могилянських студій і був згаданим «інфімістом». Усі ці факти якраз і дозволяють припустити, що Зеленські також належали до козацької верхівки.

Порівняння двох сусідніх переліків могилянських вихованців стає в нагоді й у іншому випадку, допомагаючи, щоправда, не підвищити, а понизити статус студента. Серед піттів 1737 р. зафіксований 15-літній Федір Леонтович із Золотоноші. За ревізією Переяславського полку 1737 р. таке назвисько мав лише тамтешній сотник Конstantій Леонтович³⁴. Наступного року у риториці навчався його 16-літній повний тезко і земляк, що майже безсумнівно свідчить на користь ідентичності цих осіб. Проте у рукописному реєстрі 1738 р. про Федора сказано, що «синь посполитого козака»³⁵. Позаяк маємо справу з патронімійною прізвиськовою назвою, доводиться припустити, що вказівка на посполитість зроблена не даремно, а спеціально для відмежування цього вихованця від старшини-однофамільця.

Ще про трьох хлопців 1737 р. можна припускати належність якщо не до елітної групи козаків, то принаймні до найвищого прошарку рядових цього стану. Так, за допомогою прізвиськової назви Дем'яна Петрашевича із Кропивни Переяславського полку у ревізії містечка знаходимо значкового товариша Василя Петраша та виборного ґрунтового козака (одного з 11-ти подібних за найвищим з-посеред простих козаків статусом домовласників) Петра Петраша³⁶.

У рідному населеному пункті «студіоза» Федора Джулаєвича - Ірклієві - на 1737 р. були двори як значкового товариша Якіма Джулая, так і виборного, який відбував кінну службу, малогрунтового Степана Джулая, що мав підсусідка і належав до найвищої групи тамтешнього рядового козацтва, яка налічувала 12 домовласників³⁷. «Академік» Григорій Піщанський із Зінькова мав у містечку однофамільців серед значкових (Федора Піщанського) та серед 14 грунтових козаків та вдів, які могли нести службу (Демко Піщанський з братом Леськом)³⁸.

Два останніх випадки, що стосуються вихованців 1737 р., надаються лише для слабкого припущення про їхніх можливих батьків, зокрема тому, що у другому маємо справу з патронімією ідентифікацією. Так, можна припустити, що Тимофій Росовський з Борисполя був сином тамтешнього курінного отамана Андрія «Росохи»³⁹, а Мойсей Стефанович із Лубен - полкового канцеляриста Андрія Степанова⁴⁰, втім, з великою долею умовності.

Отож, підсумовуючи дані про могилянських студентів 1737 р. із козацтва Гетьманщини, достатньо упевнено можна твердити, що ледь більше 27% (15 осіб) з них належали до привілейованих сімей цього стану чи верхівки рядового козацтва. Об'єднання цих двох категорій не буде великим ганжем, адже на той час заможна верхівка виборних ще частково слугувала джерелом поповнення значкового товариства, про що йшлося вище.

Наступного, 1738 р., малоросійського козацтва в Академії побільшало. Із 98 фіксацій про належність до верхівки стану вказано лише у 15 випадках. Однак за даними полкових ревізій число вихідців з привілейованих родин вдалося значно збільшити (*див. таблицю I*).

Окрім студентів, які навчалися у попередньому і продовжували студії у 1738р. (Григорія Піщанського, Івана Зеленського, Федора Леонтовича, Тимофія Росовського), статус батьків за даними ревізій надається до подвійного тлумачення чи потребує спеціального пояснення також у наступних їхніх однокашників. Як і раніше, частина з них напевне походила з привілейованих кіл, однак не до кінця зрозуміла їх точна ідентифікація.

До останньої групи безперечно належав Іван Костенецький із Конотопу. За ревізією Ніжинського полку 1737 р. у містечку згадана ціла династія Костенецьких: конотопський сотник Йосиф, бунчукові товариші Івана та Федір, а також значковий товариш Стефан⁴¹. Сюди ж слід віднести Федора та Максима Жуковських із Глинська. Вище вже зазначалося про важкість причислення до котроїсь із сімей цієї розгалуженої родини їх тезка, студента 1737 р., Григорія Жуковського (діти сотника, значкових, чи те й інше). Одну вказівку маємо лише щодо Федора, зазначеного у рукописному списку як «син козацькій», а в опублікованому за синодальним манускриптом - як «сотничей»⁴². Чи був Максим його рідним братом - невідомо.

Пошук рідні ще одного «алюмна» 1738 р., Василя Силича із Чернігова, ускладнений відсутністю у ревізії окремого переліку вільних дворів відносно постійних міських жителів (серед рядового козацтва та дійсної старшини такого «прізвища» не згадано). Однак у місті серед списку дворів «приезжих різних владельцов» поміж бунчуковими та значковими, але без детальнішого зазначення, вказана нерухомість удови Силічки. Окрім того, у реєстрі 50-ти значкових товаришів Чернігівського полку 1735 р. є Остап Силич, який на той час повернувся з походу у складі першого наряду. Очевидно він же (Євстафій Силич) зафіксований серед значкових у 1737 р. Зрештою, у «Малоросійском родословнике» Модзалевський називає повного тезка згаданого спудея, який у 1738 р. став військовим канцеляристом. Його батько - знатний військовий товариш (1710-1715), чернігівський городовий отаман (1721-1733), у 1723 р. - наказний полковник⁴³. Відтак, очевидно, Василь таки належав до знатної козацької родини.

Навряд чи буде перебільшенням, якщо вихованця Стефана Губаревича із «города» Ромна пов'язати з тамтешнім власником постійного (не лише для приїзду) двору (а отже і місцем сталої дислокації сім'ї) смілянським сотником Павлом Губарем, тим паче, що про інших носіїв такого назвиська ревізія не інформує⁴⁴. До групи відносно достовірно, хоча й неточно ідентифікованої козацької верхівки із студентів 1738 р. належали ще дві особи. Перша - Мойсей Шавула із Носівки. За ревізією Київського полку 1737 р. у містечку серед власників постійних дворів згаданий лише місцевий сотник Карпо Шаула, який на той час був у поход. За даним «родословника» Модзалевського, куди вміщений однойменний рід, син Мойсей, натомість, був у бунчукового товариша (із 1735 р.) і київського полкового обозного (1737-1738 рр.). Однак у Носівці, за даними ревізії, такий не мешкав: там дійсно знаходилися шинкові двори бунчукових Семена та Андрія Шаул, зафіксовані посполиті бунчукового Прокопа Шаули, але не згадані їхня постійна нерухомість, де б мали жити сім'ї⁴⁵. Не виключено, що сини з однаковим ім'ям, невраховані у літературі (дослідники, які користуються старішими та новими генеалогічними довідниками, добре знають про потребу їх уточнення), могли бути у різних представників роду. Для мого дослідження важливіше, що хлопець належав до старшини.

Друга особа, швидше за все нерядового походження - Йосиф Стефанович із Багачки. Полкова миргородська ревізія 1738 р. не вказує на жодне точно таке «прізвище» серед козаків, однак називає у містечку жилий двір Андрія Стефанова. Такий непевний маркер не був би достовірним аргументом, якби не інформація про те, що трохи раніше, у 1718-1731 рр. багацьким сотником був Андрій Стефанович-Москаленко. Знову ж таки, сучасний стан обрахунку каденцій та ідентифікації представників дрібної старшини не дозволяє напевне твердити, що йдеться про одну і ту ж особу, однак те саме ім'я, близький час,

подібність прізвищевої назви тотожність не лише не виключають, а й дозволяють більш-менш достовірно припускати⁴⁶.

Наступна невеличка групка «студіозів» могла бути і дітьми зі знатних родин, і синами простих козаків. Це 15-річний синтаксист Данило Петрашевич, однофамілець та земляк згаданого вище 13-літнього граматика 1737 р. Дем'яна, сина чи то значкового, чи виборного ґрунтового козака. Можливо, що вони були братами. Однак, плавність руху «школами», незначна помилка у різниці віку (на два, а не один роки), ті самі прізвищева назва та місце походження, подібність імен не виключають помилку в оригінальній відомості чи опублікованому варіанті, що призвела до розрізнення тієї самої особи⁴⁷. Решетилівський уродженець Стефан Піщанський мав удома однофамільців і серед значкових товаришів (Стефана), і серед козацьких підпомічників - віднесеного до рубрики «нищетніє и весма убогіє и вдови которіє въ одной хате живут при огородах» Івана⁴⁸. Глухівець Василь Уманець міг бути родичем або записаного серед «нищетних и весма убогих» козака Івана Уманця, або представником старшинської династії у Ніжинському полку. Зокрема, глухівським сотником у 1732-1737 рр. був Стефан Уманець⁴⁹. Пилипа Росовського з «города» Баришполя, вочевидь, брата ритора 1737 та філософа 1738 рр. Тимофія Росовського, як і останнього, можна запідозрити у кривих зв'язках із тамтешнім курінним отаманом Андрієм Росохою.

З огляду на відсутність однофамільців у ревізії та вельми невдячні для зарахування до тієї чи тієї групи патронімійні прізвищеві назви доводиться виключити з підрахунків синів сильних світу козаків двох наступних студентів. Родина Єфимія Романовича з «города Топално» Стародубського полку серед рядового козацтва у ревізії 1743 р. не зафіксована, а реєстру привілейованих козаків у документі немає. Не вдалося виявити носіїв таких назвиськ серед місцевої старшини також у довідковій літературі. Щоправда, у цьому полку у 1734 та 1736 рр. був бунчуковий Василь Романович, та багате на фактичний матеріал «Описание Старой Малороссии» Лазаревського і дані Модзалевського вказують на локалізацію Романовичів в іншій місцевості⁵⁰. Попри те, що у Ніжинському полку у 1734 р. та 1736 рр. серед бунчукових товаришів значився Василь Лазаревич, однофамілець студента 1738 р. Стефана з Батурина, ревізія згаданого містечка не згадує жодного Лазаревича⁵¹. Найімовірніше, родинні стосунки Василя та Стефана не пов'язували. Насамкінець, можна припустити, що «студіоз» Олексій Скидан із Хорола мав кровний стосунок із записаним у ревізії Миргородського полку 1738 р. серед убогих козаків згаданого містечка Іваном Скидановим, який жив у одній хаті (а не дворі) та володів 1 конем⁵². Тут, проте, як бачимо, достатньо чітка вказівка на низький соціальний статус.

Підсумовуючи дані за 1738 р., можна констатувати, що трохи більше 43% (42 особи) студентів із козацтва Гетьманщини, географічну локалізацію яких

точно зазначено, належали з привілейованих родин. Якщо ж долучити сюди тих, хто належав до верхівки рядових представників стану, то матимемо майже 46,4% (45 осіб).

Коротко зупинюся на статусі батьків вихованців з козацьких родин Слобожанщини. У 1737 р. таких в Академії було двоє (високе становище на ієрархічній драбині батька одного вказувалося у відомості), а у 1738 р. - семеро (привілейоване положення чотирьох зазначалося) (див. таблицю 2).

Таблиця 2.

Статус батьків вихованців зі Слобожанщини⁵³

<i>статус</i>	1737 р.	1738 р.
син полкового писаря	2	-
син сотника	12	-
не виявлено	1	3
<i>Разом</i>	2	7

Отож, якщо підсумувати разом дані по Гетьманщині та Слобожанщині, то з 57 «академіків» 1737 р. до привілейованого козацтва та верхівки рядового належало 28%, а з 104-х у 1738 р., чие географічне походження точно вказане, - ледь більше 47%. Решту козацьких синів, понадто тих, чії однофамільці відсутні у ревізіях, можна вважати дітьми рядових представників стану. Якщо порівняти чисельність елітної групи студіозів з чисельністю козацької верхівки, а другої, рядової, частини - з кількістю козацького загалу, то отримаємо промовисті результати.

Достатньо повні статистичні дані про чисельність обидвох частин козацтва фігурують в історіографії на 1760-і рр. Тоді дорослі чоловіки, які формували козацьку еліту, налічували 2100-2400 осіб, з них приблизно 300 становила аристократія, 500 - середня ланка і 1300-1500 - найнижчий прошарок шляхетства Гетьманщини. Решта козацтва - виборні, підпомічники та підсусідки - нараховувало 454000 осіб⁵⁴. Якщо збільшити чисельність верхівки стану у 7 разів, аби приблизно, хоч і завищено, визначити статистичні параметри усієї групи (з дітьми та жінками), то тоді загальна кількість еліти була б у 27 разів менше, ніж «посполитого» козацтва. Для ранішого часу, коли обрахунки проводилися не поосібно, а подвірно, можемо робити приблизні, але, тим не менше, показові співвідношення. Так, за ревізією 1723 р. кількість старшинських дворів становила 1054, а козацьких (разом із вдовами) - 73714 одиниць⁵⁵, себто у співвідношенні приблизно 1:70. Згідно з поіменною відомістю Генеральної військової канцелярії 1725 р. чисельність генеральної, полкової, сотенної та городової старшини разом не досягала 650 осіб (щоправда, не всі урядницькі

вакансії на той час були зайняті)⁵⁶. Різномасштабні статистичні дані першої половини XVIII ст. про значкових, військових та бунчукових товаришів, а також військових канцеляристів дозволяють збільшити це число не більше, ніж на 1000 чоловік⁵⁷. До всього козацтва, якщо брати дані 1729 р., що не враховують задніпровських сіл Київського та засеймських сотень Ніжинського полків, належало 69287 внесених у ревізію козаків-господарів⁵⁸. Влітку 1736 р., згідно з ревізійними книгами, чисельність козацтва у Гетьманщині ледь зменшилася - до 68 892 чоловік⁵⁹. Однак обрахунок величини усього стану та його елітного прошарку, себто разом із жінками та дітьми, залишається гіпотетичним. Можемо обережно твердити, базуючись на наведених вище даних, що козацька верхівка становила приблизно 40 частину стану.

Рівень дослідження явища козацтва на річесполитському Правобережжі (п'ятеро хлопців звідтіля навчалися у 1737 р., та один - у 1738 р.) не дозволяє напевне вести мову про статус їхніх батьків, однак причислення частини з тих, хто студіював у 1737 р., наступного року до посполитих, є вказівкою на скромне місце у соціальній організації.

Отож, у 1738 р. відсоток дітей козацької верхівки в Академії був більшим, ніж напередодні. Доводиться лише здогадуватися, чому так сталося. Цьому могло сприяти дорожнеча навчання, на яку маємо прямі вказівки у документах, що дозволяла студіювати тільки багатшим (рядове козацтво, нагадаю, потерпало від російсько-турецької війни), однак нею характеризувався і попередній рік. Прикметно інше - у 1738 р. зросла загальна чисельність вихідців з козацтва у порівнянні з попереднім роком, однак помітне число новоприбулих на студії становили не рядові представники стану з іншого боку - і 1737, і 1738 рр. сини старшини різних рівнів чисельно становили достатньо вагому групу, а якщо брати пропорційно до загальної кількості козацької еліти - значно більшу, ніж хлопці рядових батьків. Разом з тим є два докази, що засвідчують нормальність такої практики.

Перший із аргументів - опосередкований. Відсутність більш-менш повних пізніших списків усіх «академіків» частково компенсується переліками новоприбулих упродовж того чи іншого року до академії та малолітніх хлопців, що мали складати присягу на вірність імператорському престолу, реєстр яких повідомлявся у Київську губернську канцелярію. Приміром, із травня 1758 р. по квітень 1759 р. в Академії таких виявилось 170 осіб, з них 144 з Гетьманщини. Серед «малоросів» у чотирьох студентів не вказали станову належність. Зі 140 осіб, про яких маємо таку інформацію, 48 вихованців походило з козацьких родин. Я не шукав їхніх родичів у полкових ревізіях, а залучив лише прямі дані про статус батьків «студіозів», наведену документом. Тільки про 15 хлопців (дещо більше 31%) зазначалося, що вони сини козаків, у решті випадків (майже 69%) маркувалася належність до привілейованої частини стану (*див. таблицю 3*)

Таблиця 3.

Статус батьків новоприбулих та малолітніх вихованців з Гетьманщини, що складала присягу у 1759 р.⁶⁰

син генерального осавула	1	
син обозного	2	
син полкового осавула	1	
син полкового писаря	1	
син сотника	8	33 (69%)
син бунчукового товариша	6	
син військового товариша	4	
син значкового товариша	9	
син військового канцеляриста	1	
син козака	15	31%
Разом	48	100%

Ще один подібний список повідомляв у губернську канцелярію, що «настоящаго 762 года по месяц май явилось в Академіи Кіевской какъ вишедшихъ изъ разнихъ полскихъ мѣсть от находящейся тамо уній и изъ другихъ зарубежнихъ націй, желающихъ православно в Кіеве обучатись, такъ и пришедшихъ изъ разнихъ малороссійскихъ мѣсть разнихъ чиновъ людей и посполитихъ детей, кой за отлучками такожъ и за малолетствомъ по нинѣ къ присягѣ приводими небыли, съ онихъ заграничнихъ двадцать, а малороссійскихъ восемьдесятъ три, всего сто три». Гетьманщина у переліку представляло 20 козаків. Відсоток привілейованого козацтва (35%, 7 осіб) тут значно скромніший, ніж трьома роками раніше, однак також помітний (про можливу причину зменшення йтиметься нижче). У 1762 р. серед батьків студентів із верхівки стану традиційно бачимо полкову та сотенну старшину, а також різних товаришів: 1 полкового хорунжого, 2 сотників, 2 бунчукових та 2 військових⁶¹.

Про відвідування дітьми сильних світу Могилянської академії в наступні десятиліття свідчать окремі приклади, як от Іллі Тимківського, сина полкового переяславського осавула, а згодом засідателя повітового суду, що студіював у Києві в 1780-х рр.⁶². Зрештою, у присяжному списку могилянських студентів 1779 р. серед перелічених імен дослідники ідентифікували «несколько "студентов и учеников" из заведомых тогдашних "панских" фамилий, напр., Туманских, Мазаракиев, Раковичей, Шликевичей, Лагод, Максимовичей, Разнатовских, Гарновских, Катериничей, Чарнышей и т. д. Указанный в этом списке Василий Чарныш есть несомненно будущий полтавский губернский предводитель дворянства»⁶³.

Вочевидь, помітний відсоток дітей козацької верхівки серед усіх представників стану, та ще й якщо порівняти пропорційно до чисельності еліти серед усього козацького загалу, характеризувало все «латинське шкільництво» Гетьманщини. Принаймні, це можна припускати, залучивши приклади Переяславського колегіуму 1766 р., де з 29 козаків-студентів двадцять хлопців належали до старшинських сімей⁶⁴, чи чернігівських «шкіл» 1767-1768 н. р. В останніх тоді студіювало 213 учнів, з них 71 особа - з козацтва. 48 представників цього стану із 71, або ж ледь не 68% походили з родин старшини й «урядовців»⁶⁵.

Другий аргумент, що дозволяє твердити про природність великого відсотку представників старшинських кіл серед «студіозів» із козацтва, як на мене, значно переконливіший, слід шукати серед мотивацій до навчання. Саме еліта Гетьманщини, достоту як і її привілейовані «колеги» з інших країв, мала найбільше стимулів здобувати освіту (цей аспект з огляду на формат журнальної статті доведеться обговорити окремо).

¹ Обидва студентські реєстри були опубліковані ще на початку ХХ ст. Миколою Петровим. Однак їх порівняння з рукописними оригіналами засвідчує наявність окремих розбіжностей, що могли зумовлюватися як недоглядом того, хто копіював списки, публікатора, чи, зрештою, деякими відмінностями київських і петербурзьких оригінальних примірників. Тут і далі інформація з двох реєстрів взята з відомих мені архівних манускриптів, а та, яку не вдалося віднайти (за 1737 р. та невеличку частину («школа» богослов'я) за 1738 р.) - із опублікованого збірника документів: Інститут Рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського (*дали* - ІР НБУВ), ф. 2, спр. 2937, арк. 1-4 зв.; ф. 160, спр. 172, арк. 1-19 зв.; Акты и документы, относящиеся к истории Киевской академии (*дали* - АИД). - Отделение II (1721-1795 гг.). - К., 1904. - Т. I (1721-1750 гг.). - Ч. 2. Приложения. - С. 38-59. - № IX, с. 61-88. - № X.

² ІР НБУВ, ф. 160, спр. 172, арк. 14 зв.

³ Там само, арк. 15.

⁴ Попельницька О. Найбільші землевласники і підприємці Київського Подолу XVII-XVIII ст.: історико-топографічний та генеологічний аспекти // Київська старовина (*дали* - КС). - 2002. - № 3. - С. 23-24.

⁵ АИД. - Отделение II (1721-1795 гг.). - К., 1904. - Т. I (1721-1750 гг.). - Ч. 2. Приложения. - С. 58. - № IX.

⁶ Яременко М. Київські студенти 1738 року: спроба колективної фотографії // Записки Наукового товариства імені Шевченка (*дали* - ЗНТШ). - 2008. - Т. CCLVI: Праці історично-філософської секції. - 201, 208, 209.

⁷ Центральний державний історичний архів України у м. Києві (*дали* - ЦДІАК України), ф. 51, оп. 3, спр. 19317, 19320, 19371, 19373, 19374, 19377, 19379, 19678, 20052; ІР НБУВ, ф. 1, спр. 54333.

⁸ ЦДІАК України, ф. 380, оп. 2, спр. 7; ф. 1721, оп. 1, сир. 224; ф. 1722, оп. 1, спр. 57; ф. 1725, оп. 1, спр. 22.

⁹ Детальніше про ревізії XVIII ст. загалом *див. у*: Клименко П. Компути та ревізії XVIII століття // Український археографічний збірник. - 1930. - Т. 3. - С. 57-241, про проведення ревізій 1730-х рр. та їх характеристику - С. 172, 174, 219, 220, 227, 231. За-

значу, що дослідник не зупиняється на характеристиці жодної з ревізій, переглянутих мною.

¹⁰ ЦДІАК України, ф. 51, он. 3, спр. 7967.

¹¹ Там само.-Спр. 8015.

¹² Там само. - Спр. 20052.

¹³ Про спосіб запису студентів та можливості оперування їхніми ідентифікаціями для пошуку батьків *див.* детальніше у: Яременко М. Антропонімія вихованців Києво-Могилянської академії XVIII ст. (про інформативні можливості студентських реєстрів) // Наукові записки. Збірник праць молодих вчених та аспірантів / Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України. - Т. 19. - Кн. 1. - К., 2009. - С. 308-322.

¹⁴ Лазаревский А. Описание Старой Малоросии. Материалы для истории заселения, землевладения и управления. - К., 1888. - Т. I: Полк Стародубский. - К., 1893. - Т. II: Полк Нежинский.

¹⁵ Панащенко В. Бунчукові, військові і значкові товариші в Гетьманщині // «Істину встановлює суд історії». Збірник на пошану Федора Павловича Шевченка. - К., 2004. - Т. 2: Наукові студії. - С. 320-328, 340 (додатки). Користуюся цим варіантом статті, а не ідентичними раніше опублікованими її частинами через зручність - всі списки зібрані до купи (*див.* попередні публікації: Панащенко В. Бунчукові товариші // КС. - 1997. - № 5. - С. 24-40; Її ж. Військові товариші // КС. - 1998. - № 3. - С. 166-174. Її ж. Значкові товариші // КС. - 2000. № 6. - С. 126-141.

¹⁶ ЦДІАКУ, ф. 51, он. 3, спр. 5105, арк. 5, 30-30 зв.

¹⁷ Там само, спр. 5107, арк. 7-8.

¹⁸ Там само, спр. 19372, арк. 1-1 зв.

¹⁹ Там само, спр. 8219.

²⁰ Петров Н. Введение // Аид. - Отделение II (1721-1795 гг.). - К, 1904. - Т. I(1721-1750 гг.). - Ч. II. Приложения. - С. VII.

²¹ *Див., наприклад:* Слабченко М. Е. Малорусский полк в административном отношении. (Историко-юридический очерк). - Одесса, 1909; Окіншевич Л. Значне військово-товариство в Україні-Гетьманщині XVII-XVIII ст. // ЗНТШ. - Мюнхен, 1948. - Т. CLVII: Праці Історично-філософичної секції; Панащенко В. В. Соціальна еліта Гетьманщини (друга половина XVII-XVIII ст.). - К., 1995; Панащенко В. Полкове управління в Україні (середина XVII-XVIII ст.). - К., 1997; Горобець В. Влада та соціум Гетьманату. Дослідження з політичної і соціальної історії ранньомодерної України. - К, 2009.

²² *Див. про це у:* Горобець В. Влада та соціум Гетьманату. - С. 144-145.

²³ Модзалевский В. Л. Материялы для истории Полтавского полка // Труды Полтавской ученой архивной комиссии. - 1905. - Вып. 1: Приложения. - С. 121-128.

²⁴ Панащенко В. В. Соціальна еліта Гетьманщини (друга половина XVII-XVIII ст.). - С. 74-75.

²⁵ ЦДІАК України, ф. 51, он. 3, спр. 5105, арк. 30; спр. 5107, арк. 7 зв.; спр. 19317, арк. 4-9, 11-13, 62-66 зв., 68-69 зв., 75, 79, 137, 148, 150-153 зв., 155; спр. 19320, арк. 20-21 зв., 34, 41-45 зв., 76-83, 118-124 зв., 180-187 зв., 209-212, 289-290 зв., 358-358 зв., 371, 477, 509; спр. 19371, 1а-6 зв., 30-33, 46-48, 52-56, 195-203 зв., 269-271 зв., 296-296 зв., 321-323 зв., 335-337, 348, 370-372, 566; спр. 19372, арк. 1 зв.; спр. 19373, арк. 2-3 зв., 150-161 зв., 173-175, 182-182 зв., 211-215, 222-223, 288-294; спр. 19374, арк. 37 зв., 39-40 зв., 81-82 зв., 96-100, 143-144, 157-157 зв., 177, 208-212, 237 зв., 248-249 зв., 262-263, 400, 467-473, 513-513 зв., 516-574 зв., 577-619 зв., 654 зв.-655; спр. 19377, арк. 6-7, 89 зв.-90, 162, 239, 244; спр. 19379, арк. 4-11 зв., 45-45 зв., 210, 215 зв.-216, 220-224 зв., 252 зв.-254, 288, 316, 320-325; спр. 19678, арк. 5-8 зв., 119 зв.

120, 138 зв., 173-178 зв., 191-197; спр. 20052, арк. 14-15 зв.; 68-69 зв.; ІР НБУВ, ф. 1, спр. 54333, арк. 11, 72 73 зв., 155 156, 183 186 зв., 249 255, 269 271, 319 323, 328 329, 334 зв. 336 зв., 420 зв., 471, 565, 582 583 зв., 584 зв. 585 зв., 658, 684 687, 688 зв., 689 зв.; Лазаревский А. Описание Старой Малоросии. Материалы для истории заселения, землевладения и управления. - К., 1888. - Т. I: Полк Стародубский. - С. 164 166, 176; Модзалевський В. Л. Малороссийский родословник. - К., 1910. - Т. 2 (Е К). - С. 330 331, 418; К., 1914. - Т. 4 (П С). - С. 116 118, 322 346, 630; К. СПб., 2004. - Т. V. - Вин. 4. - С. 61 62; Панашенко В. Бунчукові, військові і значкові товариші в Гетьманщині. - С. 321 322, 325, 327; Gajecky G. The Cossack Administration of the Hetmanate. - Cambridge, 1978.-Vol. I.-P. 165; vol. II. P. 481.

²⁶ *Йдеться про студентів Михайла та Романа Бурляїв із Переяслава. За полковою ревізією 1737 р. у місті серед звільнених від податків (що автоматично вказує на вищий статус) зазначений лише двір Агафії Бурляєвої для приїзду (ЦДІАК України, ф. 51, оп. 3, спр. 19374, арк. 37 зв.). За даними Жоржа Гасдького, серед старшини Переяславського полку приблизно на той час був Карпо Бурляй - полковий писар (1725, 1728-1732) та суддя (1734 р.) (Gajecky G. The Cossack Administration of the Hetmanate -Cambridge, 1978. - Vol. I. - P.301, 303). За даними довідника Володимира Кривошеї, наказним суддею Карпо був і у 1733 р. Він дійсно мав сина Михайла; про Романа не повідомляється нічого, натомість згадується Іван (Кривошея В. Генеалогія українсько-го козацтва: Переяславський полк. - К., 2004. - С. 292 293). Про синів Карпа Івана та Михайла згадано також у: Щербина В. Судьба одной знатной козацкой фамилии // КС. - 1891. -№ 10.-С. 124).*

²⁷ *Див. попередню примітку.*

²⁸ З них один значиться сином бунчукового у попередньому році, а у 1738 р. про нього ця інформація не повідомляється. *Див.* також: Панашенко В. Бунчукові, військові і значкові товариші в Гетьманщині. С. 320.

²⁹ До дітей значкових товаришів я відніс 18-річного «піта» Йоакима Христича, про якого зазначено, що походив із Чорнух Лубенського полку. Навряд чи буде помилкою припустити, що він та його повний 16-літній тезко, «синтаксист» попереднього року, але із с.Бондарів Чорнуської сотні - одна й та сама особа. На це вказують і плавність руху ієрархією шкіл, незначна суперечність у фіксації віку, співпадіння імен та прізвищевих назв. Тому студента Христича 1738 р. я пов'язую не зі згаданими у ревізії 1740 р. серед козацьких підсуддів «тяглоубогими» удовою Віпкою Христичкою і її сином Кіндратом, і не з власницею млина у «підварку» Харсіках удовою Марією Христичевою, а зі значковим товаришем Климом Христичем, що у Бондарях дійсно мав двір, шинок та ще одну хату, а ось у самих Чорнухах лише шинок. (ІР НБУВ, ф. 1, спр. 54333, арк. 185, 583, 584 зв. 585 зв.).

³⁰ Сюди ж долучений студент Іван Манджос з Ромна. За ревізією Лубенського полку 1740 р. у цьому «городі» згадано двір полкового хорунжого Григорія Манджоса. Утім, не виключено, що студент міг бути сином також записаної до ревізії удови пані Манджосової. Якщо вірний другий варіант, то фіксація нерухомості удови серед вільних дворів, а також спосіб запису (пані Манджосової) є безперечним маркером належності її чоловіка до старшинських кіл (ІР НБУВ, ф. 1, спр. 54333, арк. 684). За п'ять років, у ревізії 1745 р., у Ромні значився також двір значкового товариша Якова Манжоса (ЦДІАКУ, ф. 51, оп. 3, спр. 19333, арк. 739 зв.). Остаточним аргументом віднесення цього вихованця до синів значкових товаришів є дані Модзалевського (полкова ревізія все ж віддалена на два роки від 1738 р.), який серед Манджосів згадує і Івана. Батько останнього був роменським городовим отаманом (1734), значковим товаришем (1738), а вже з 2 грудня 1738 р. - лубенським полковим хорунжим (Модзалевский В, Л. Мало-

российский родословник. - К, 1912. Т. 3 (Л О). - С. 375-376).

³¹ ІР НБУВ, ф. 1, спр. 54333, арк. 658.

³² ЦДІАКУ, ф. 51, оп. 3, спр. 19678, арк. 120.

³³ ІР НБУВ, ф. 160, спр. 172, арк. 1.

³⁴ Gajecky G. The Cossack Administration of the Hetmanate. - Cambridge, 1978. - Vol. One. - P. 365.

³⁵ ЦДІАК України, ф. 51, оп. 3, спр. 19374, арк. 467, 513.

³⁶ ІР НБУВ, ф. 160, спр. 172, арк. 1.

³⁷ ЦДІАК України, ф. 51, оп. 3, спр. 19374, арк. 516 зв, 541,568.

³⁸ Там само, арк. 577, 580, 617 зв.

³⁹ Там само, спр. 19678, арк. 119 зв, 138 зв.

⁴⁰ Там само, спр. 19374, арк.177.

⁴¹ ІР НБУВ, ф. 1, спр. 54333, арк. 11, 420 зв.

⁴² ЦДІАК України, ф. 51, оп. 3, спр. 19371, арк. 195, 566.

⁴³ *Пор.*: ІР НБУВ, ф. 160, спр. 172, арк. 12 зв, АиД. - Отделение II (1721-1795 гг.). - К., 1904. - Т. I (1721-1750 гг.). - Ч. 2. Приложения. - С. 79. - № X.

⁴⁴ ЦДІАК України, ф. 51, оп. 3, спр. 19377, арк. 6-7, арк. 239; спр. 5105, арк. 30; спр. 19372, арк. 1 зв.; Модзалевский В. Л. Малороссийский родословник. - К, 1914. - Т. 4 (ПС). - С. 630.

⁴⁵ ІР НБУВ, ф. I, спр. 54333, арк. 684 зв.

⁴⁶ ЦДІАК України, ф. 51, оп. 3, спр. 19373, арк. 150, 173 175, 182 зв.; Модзалевский В. Л. Малороссийский родословник. К. СПб., 2004. Т. V. Вип. 4. С. 61-62.

⁴⁷ ЦДІАК України, ф. 51, оп. 3, спр. 19320, арк. 180-187 зв, 477; Gajecky G. The Cossack Administration of the Hetmanate. - Cambridge, 1978. - Vol. Two. P. 481.

⁴⁸ *Пор.*: АиД. - Отделение II (1721-1795 гг.). - К, 1904.-Т. I (1721-1750 гг.). - Ч. 2. Приложения. - С. 53. № IX та ІР НБУВ, ф. 160, спр. 172, арк. 8.

⁴⁹ ЦДІАК України, ф. 51, оп. 3, спр. 19317, арк. 75, 79.

⁵⁰ ЦДІАК України, ф. 51, оп. 3, спр. 5107, арк. 7 зв.; спр. 19371, арк. 371; Gajecky G. The Cossack Administration of the Hetmanate. - Cambridge, 1978. - Vol. One. - P. 144, 165-166. Уманці неодноразово посідали глухівський сотенний уряд 1760-х рр. та й загалом фігурували на різних старшинських урядах Ніжинського полку у XVIII ст. Зокрема, у 1734-1735 рр. полковим хорунжим був Василь Уманець.

⁵¹ ЦДІАК України, ф. 51, оп. 3, сир. 20052, арк. 14-15 зв.; Лазаревский А. Описание Старой Малоросии. Материалы для истории заселения, землевладения и управления. - К, 1888. - Т. I: Полк Стародубский. С. 164-166, 176; Модзалевский В. Л. Малороссийский родословник. - К, 1914. - Т. 4 (II С). - С. 322-346; Панашенко В. Бунчукові, військові і значкові товариші в Гетьманщині. - С. 321, 325.

⁵² ЦДІАК України, ф. 51, оп. 3, спр. 19371, арк. 269-271 зв, 296-296 зв.; Панашенко В. Бунчукові, військові і значкові товариші в Гетьманщині. - С. 322, 327.

⁵³ ЦДІАК України, ф. 51, оп. 3, спр. 19320, арк. 44 зв.

⁵⁴ Там само, ф. 380, оп. 2, спр. 7, арк. 1-134; ф. 1721, оп. 1, спр. 224, арк. 810-833, арк. 885-910, ф. 1722, оп. 1, спр. 57, арк. 7-23 зв.

⁵⁵ Когут З. Українська еліта у XVIII ст. та її інтеграція в російське дворянство // Його ж. Коріння ідентичності. Студії з ранньомодерної та модерної історії України. - К, 2004. - С. 49; Когут З. Російський централізм і українська автономія. Ліквідація Гетьманщини. 1760-1830.-К., 1996. - С. 39,41.

⁵⁶ Перковський А. Л. Народонаселення України в XVIII ст. Дисерт. на здобуття наук, ступеня к. іст. н. - К, 1968. - С. 170.

⁵⁷ *Підраховано за:* Астряб М. Войсковая и городовая старшина в малороссийских

полках в 1725 году // Труды Полтавской ученой архивной комиссии. - 1916. - Вып. 14. - С. 71-83.

⁵⁸ Чисельність бунчукових коливалася у 1729 р. від 120 до 140 чоловік, у 1733 р. перевищувала 100 осіб, а значкових, згідно з указом 1734 р., не могла сягати понад 420, хоча в деяких полках була нижчою за встановлену, а інших трохи вищою (див., наприклад, окремі дані по 5 полках середини 1730-х рр.: Репан О. А. Козацтво Лівобережної України і російсько-турецька війна 1735-1739 рр. Дисерт... к. істор. наук. - Дніпропетровськ, 2003. - Арк. 109). Ситуація з підрахунком дослідниками військових на той час складніша, тому залучаю пізніші дані: на 1763 р. їх було 238 чоловік, наприкінці 1770-х рр. - більше 200. Кількість військових канцеляристів не перевищувала на 1742 р. 179 осіб: саме скільки тоді налічував увесь персонал Генеральної військової канцелярії (Панашенко В. В. Соціальна еліта Гетьманщини (друга половина XVII—XVIII ст.). - С. 65, 72, 73, 78. Повторення більшої частини цієї самої інформації *див.* у: Панашенко В. Військові товариші. - С. 169; Панашенко В. Бунчукові, військові і значкові товариші в Гетьманщині. С. 298, 307, 314.)

⁵⁹ Астряб М. Г. Население Малороссии по ревизиям-1729 и 1764 гг. // Труды Полтавской ученой архивной комиссии. - 1912. - Вып. 9. - С. 62.

⁶⁰ Репан О. А. Козацтво Лівобережної України і російсько-турецька війна 1735-1739 рр. - Арк. 73.

⁶¹ ЦДДАК України, ф. 59, оп. 1, спр. 3258, арк. 1-7.

⁶² Там само, спр. 4021, арк. 8-11.

⁶³ [Лазаревський О.]. Записки Ильи Федоровича Тимковского // Русский архив. - 1874. Кн. 1. Стб. 1413.

⁶⁴ Список «студентов и учеников» киевской академии, 1779 года // КС. - 1902. - № 1. - С. 10.

⁶⁵ И. Л[учицк]ий. К истории учреждения семинарии в Переяславле // КС. - 1888. - № 1-3. - С. 36.

⁶⁶ Травкіна О. І. Про склад учнів Чернігівського колегіуму // Сіверянський літопис. - 1997. — № 3. - С. 35.